

<https://doi.org/10.62837/2025.5.214>

AĞAMƏMMƏDOVA BILLURƏ İLQAR
Azərbaycan Universiteti, müəllim və dissertant
Billura.Tahirzada@au.edu.az
Bakı, Azərbaycan

SİNONİMİYANIN ŞƏRHİ VƏ ONUN PEDAQOJİ ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə

Bu məqalə sinonimiyanın tərifini və onun dil pedaqogikasında mühüm rolunu araşdırır. Sinonimiya oxşar mənaları paylaşan sözlər arasındakı əlaqəyə aiddir və dil öyrənmənin əsas aspektidir. Məqalə sinonimlərin söz ehtiyatının mənimsənilməsini, ünsiyyət bacarıqlarını təkmilləşdirməsini və dilin daha dərinədən başa düşülməsinə necə töhfə verə biləcəyini araşdırır. Sinonimlərin öyrədilməsinin pedaqoji nəticələri müzakirə edilir, dil öyrənilməsini asanlaşdırmaq üçün tətbiq oluna bilən strategiyalar haqqında fikirlər təklif edilir. Bu tədqiqat sinonimiyanın həm şifahi, həm də yazılı kontekstdə əhəmiyyətinin təhlilini, onun tələbələr üçün təhsil dəyərinə diqqəti ehtiva edir.

Açar sözlər: **Leksik sinonimlər, dil tədrisi, semantik nəzəriyyələr, kontekstual sinonimiya, sinonimiya**

Giriş

Sinonimiya ənənəvi olaraq eyni və ya oxşar mənaları olan iki və ya daha çox söz arasındakı əlaqə kimi müəyyən edilir. Cruse izah edir ki, sinonimlər natiqlərə və yazıçılara özlərini dəqiqlik və dəyişkənliklə ifadə etməyə imkan verir. (Cruse, 2000) Məsələn, *happy, joyful* sözlərin hamısı oxşar fikri ifadə edir, baxmayaraq ki, hər biri kontekstdən asılı olaraq fərqli mənalar daşıyır.

Sinonimlər nadir hallarda mənənin bütün cəhətlərinə görə eynidir. Onlar dərəcə, istifadə, ton və ya rəsmilik baxımından fərqlənirlər ki, bu da natiqlərə öz kommunikativ niyyətlərinə ən uyğun ifadələri seçməyə imkan verir. Beləliklə, sinonimiya dinamik və kontekstdən asılı linqvistik hadisədir (Cruse, 2000, s. 157–159).

Dil tədrisində sinonimiya öyrənmələrin leksik ehtiyatlarını artırır, onlara lüğət ehtiyatlarını genişləndirməyə və müxtəlif kontekstlərdə sözlərdən daha səmərəli istifadə etməyə imkan verir. Sözləri dəqiq seçmək bacarığı dildən istifadədə səlisliyə nail olmaq (Cruse, 2000) və həm yazılı, həm də şifahi formalarda stilistik səriştənin inkişafı üçün çox vacibdir.

Cruse'a görə, sinonimlər və onların kontekstual istifadəsi haqqında məlumatlılığın artırılması, öyrənmələrin dil dəyişikliyinə həssas olmasına kömək etmək üçün vacibdir. Məsələn, *buy* əvəzinə *purchase*'dən və ya *home* əvəzinə *residence*'dən nə vaxt istifadə edəcəyini bilmək öyrənmələrə ünsiyyətdə daha çox çeviklik və uyğunluq təmin edir.

Sinonimiyanın öyrədilməsi həm də dil istehsalında təkrarı azaltmağa, oxuduqlarını başa düşməyi yaxşılaşdırmağa və nüansların daha yaxşı başa düşülməsinə kömək edə bilər. Şagirdlər sinonimləri tanıyıb effektiv şəkildə tətbiq edə bildikdə, mətnləri başa düşmək və özlərini müxtəlif yollarla ifadə etmək üçün daha yaxşı təchiz olunmuş olurlar (Nation, 2001).

Sinonimiyanın öyrənilməsi zaman keçdikcə əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. Erkən linqvistik nəzəriyyələr mütləq sinonimiya anlayışına diqqət yetirirdi, burada iki söz tamamilə bir-birini əvəz edə bilirdi. Bununla belə, bu baxış əsasən mənə və kontekstlə bağlı daha nüanslı anlayışlarla əvəz edilmişdir. Firth (1957) məşhur şəkildə müdafiə etdi ki, " you shall know a word by the company it keeps " (səh. 11), sözün mənasının formalaşmasında kontekstin rolunu vurğulayır.

Müasir dilçilər ümumiyyətlə razılaşırlar ki, mükəmməl sinonimlər - mənəsi və ya tonunda heç bir dəyişiklik olmadan bütün kontekstlərdə bir-birini əvəz edən sözlər - nadirdir. Sinonimlərin əksəriyyəti ən azı bir aspektdə fərqlənir. Dil təkamül etdikcə kontekst, məqsəd və danışan niyyətinin sinonim seçiminə böyük təsir göstərdiyi dərk olundu (Lyons, 1995).

Sinonimlər semantik üst-üstə düşmə dərəcəsinə görə adətən üç əsas kateqoriyaya bölünür: mütləq sinonimlər, yaxın sinonimlər və qismən sinonimlər (Lyons, 1995).

- Mütləq Sinonimlər (absolute synonyms) olduqca nadirdir. Onlar mənə, ton və ya istifadədə heç bir dəyişiklik olmadan bütün kontekstlərdə tam bir-birini əvəz edə bilən sözlərə istinad edirlər.

- Yaxın sinonimlər (near-synonyms) daha çox yayılmışdır və onlara mənəyə yaxın, lakin konnotasiya, tezlik və ya üslubi istifadə baxımından fərqlənən sözlər daxildir. Məsələn, *begin* və *commence* yaxın sinonimdir; sonuncu daha formaldır.

- Qismən Sinonimlər (partial synonyms) bəzi semantik xüsusiyyətlərə malikdir, lakin bütün hallarda bir-birini əvəz edə bilməz. Məsələn, *see* və *watch* hər ikisi görmə ilə əlaqədardır, lakin onlar niyyət və müddət baxımından fərqlənir.

Bu kateqoriyaları başa düşmək həm dilçilərə, həm də pedaqoqlara sözlərin bir-biri ilə necə əlaqəli olduğunu təhlil etməkdə və daha təsirli lüğət təlimatını tərtib etməkdə kömək edir.

Sinonimiyanın semantik nəzəriyyələri

Linqvistik nəzəriyyələr sinonimliyin necə şərh edilməsinə dair müxtəlif perspektivlər təklif edir. Görkəmli fikirlərdən biri deskriptivist nəzəriyyədir (**descriptivist theory**) ki, iki sözün cümlənin ümumi mənasını dəyişmədən bütün kontekstlərdə bir-birini əvəz edə bildiyi halda sinonimdir. Bununla belə, sinonimiyanın bu ciddi tərfi təbii dil istifadəsində nadir hallarda tətbiq olunur, çünki sözlərin əksəriyyətində mənə, qeyd və ya konnotasiya baxımından incə fərqlər var.

Bunun əksinə olaraq, Firth və sonrakı tədqiqatçılar kimi kontekstualistlər tərəfindən dəstəklənən istifadə nəzəriyyəsi (**use-theory**) yanaşmaları mənənin real

dünya vəziyyətlərində sözlərin necə istifadə edilməsindən yarandığını vurğulayır. Miller və Charles (1991) görə, sinonimiya kontekst dəyişənlərindən çox təsirlənir. Onların araşdırmaları göstərdi ki, müəyyən söz cütləri oxşar (məsələn, *big* və *large*) kimi qəbul edilsə də, onların bir-birini əvəz etmə qabiliyyəti qrammatik, stilistik və ya praqmatik amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər.

Beləliklə, sinonimiya ikili anlayışdan daha çox spektr kimi başa düşülür. Semantik oxşarlıq kontinuumda mövcuddur və iki sözün həqiqi sinonim olub-olmadığını müəyyən etmək onların istifadə kontekstlərinin diqqətlə təhlilini tələb edir.

Təsvirçi nəzəriyyə iki sözün bütün kontekstlərdə mənasını dəyişmədən bir-birini əvəz edə bildiyi halda sinonim olduğunu göstərir. Bununla belə, mənadan istifadə nəzəriyyəsi mənənin kontekstual olduğunu, sinonimiyanı daha nüanslı etdiyini müdafiə edir (Miller & Charles, 1991).

Kontekst sözlərin sinonim kimi qəbul edilib-edilmədiyini müəyyən etməkdə mühüm rol oynayır. Məsələn, *large* və *big* tez-tez bir-birini əvəz etsə də, formal yazıda adətən *large* (*a large sum of money*), *big* isə danışq dilində (*a big problem*) üstünlük verilir. Bu nüanslar sinonimiyanın dərk edilməsində praqmatik məlumatlılığın vacibliyini vurğulayır.

Miller və Çarlz (1991) vurğuladı ki, ana dilində danışanlar arasında sinonimiyanın qavranılması təkcə mənadan deyil, həm də situasiyaya uyğunluqdan, kollokasiya məhdudiyyətlərindən və stilistik üstünlüklərdən asılıdır. Buna görə də, effektiv dil təlimatı bu cür kontekstual fərqlərə açıq diqqəti daxil etməlidir, öyrənənlərə sinonim seçimlərinin aydınlığa və tona necə təsir etdiyinə dair həssaslığı inkişaf etdirməyə kömək etməlidir.

Sinonimiyanın öyrənilməsi ikinci dilin mənimsənilməsində, xüsusən də öyrənənlərin lüğət ehtiyatının genişləndirilməsində mühüm rol oynayır. Şagirdlər sinonimlərlə tanış olduqda, onlar təkcə ayrı-ayrı sözlərin mənasını deyil, həm də onlar arasındakı incə fərqləri anlamağa başlayırlar. Bu, həm receptive (reading and listening), həm də productive (speaking and writing) dil bacarıqlarını artırır.

Nation (2001)-ə görə, lüğət bilikləri təkcə sözün tərifini bilmək deyil, həm də onun formasını, istifadəsini və müxtəlif kontekstlərdə mənasını bilməkdən ibarətdir. Sinonimlərin öyrədilməsi öyrənənlərə registrdən, kontekstdən və kommunikativ niyyətdən asılı olaraq vahid konsepsiyanın müxtəlif yollarla necə ifadə oluna biləcəyini görməyə imkan verir. Bu, dil istehsalında daha çox çevikliyə və rəvanlığa kömək edir.

Sinonimiyanın effektiv şəkildə öyrədilməsi interaktiv və kontekst əsaslı strategiyalardan istifadəni tələb edir. Schmitt (2000) sinonimlərin öyrənilməsini asanlaşdıran bir neçə pedaqoji texnikanı vurğulayır:

• **Sinonimlərin Uyğunlaşdırılması Təlimləri:** Bunlar sözün oxşar məna daşıyan digəri ilə uyğunlaşdırılmasını əhatə edir. Bu cür tapşırıqlar sinonim cütlərinin tanınmasını və başa düşülməsini gücləndirməyə kömək edir.

• **Kontekstual Təcrübə:** Şagirdlərdən tam cümlələrdə və ya qısa abzaslarda sinonimlərdən istifadə etmələri xahiş olunur. Bu, müəyyən sinonimlərin digərlərindən daha uyğun olduğunu başa düşməyə kömək edir.

• **Sinonim Cədvəllər və Semantik Xəritələr:** Bu əyani vəsaitlər sinonimlər qruplarını və onların əlaqələrini göstərir, çox vaxt onları formallıq və ya intensivlik əsasında təşkil edir. Onlar öyrənlərə terminlər arasındakı incə fərqləri vizuallaşdırmağa kömək edir.

Bundan əlavə, oxu və yazı tapşırıqlarında sinonimlərdən istifadə daha dərinə başa düşməyə kömək edə bilər və tələbələrə artıqlıqdan qaçmağa kömək edə bilər. Schmitt (2000) vurğulayır ki, müxtəlif kontekstlərdə təcrübə lüğətin saxlanması və məhsuldar istifadəsini yaxşılaşdırır.

Sinonimlərə yönəlmiş məşqlərin sinif təlimatına inteqrasiyası öyrənlərin dildən nüans və variasiya ilə istifadə etmək bacarığını artırır. Praktiki tapşırıqlar sinonimlərin və onların uyğun kontekstlərinin başa düşülməsini möhkəmləndirməyə kömək edir. Schmittə (2000) görə, effektiv lüğət tədrisi təkcə sinonimlərin tanınmasını deyil, həm də onlardan ünsiyyətdə fəal istifadə etməyi nəzərdə tutur.

Bəzi praktik sinonimlərlə əlaqəli fəaliyyətlərə aşağıdakılar daxildir:

• **Boşluq doldurma çalışmaları:** Tələbələr cümlələri tamamlamaq üçün siyahıdan düzgün sinonimi seçirlər. Bu, onlardan konteksti, üslubu və tonu nəzərə almağı tələb edir.

• **Sinonimlərin dəyişdirilməsi:** Tələbələr əsas sözlərdən birinin sinonimindən istifadə edərək cümlələri yenidən yazır. Bu, söz seçimindən asılı olaraq mənanın necə dəyişdiyini anlamağa kömək edir.

• **Sinonimlərin çeşidlənməsi:** Şagirdlər sözləri rəsmilik səviyyəsinə, emosional intensivliyə və ya istifadə tezliyinə (məsələn, *angry*, *upset*, *furious*, *irritated*) görə təsnif edir.

• **Çox Seçimli Sinonim Suallar:** Bunlar sürətli qiymətləndirməyə imkan verir və oxşar terminlər arasında fərqləri gücləndirir.

Bu tapşırıqlar söz ehtiyatının saxlanması və dildən səmərəli istifadə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən aktiv öyrənmə və kontekstli məlumatlılığı təşviq edir (Schmitt, 2000).

Danışığ və yazıda sinonimlərin inteqrasiyası

Danışığ və yazı tapşırıqlarında sinonimlərdən istifadə şagirdlərin ifadə qabiliyyətini artırır və səlis nitqin inkişafına kömək edir. Tələbələrə təkrardan qaçmağa və lüğətlərini dəyişməyə təşviq etməklə müəllimlər öyrənlərə daha bacarıqlı ünsiyyət qurmağa kömək edir.

Yazıda, məsələn, tələbələr həddən artıq işlənmiş sözləri uyğun sinonimlərlə əvəz etməklə öz kompozisiyalarını yenidən nəzərdən keçirə bilərlər. Bu məşq stilistik məlumatlılığı inkişaf etdirir və redaktə bacarıqlarını gücləndirir. Danışarkən, sinif müzakirələri və ya debatlar tələbələrin öz fikirlərini müxtəlif sinonimlərdən istifadə edərək təkrar ifadə etməli olduğu çətinlikləri əhatə edə bilər, bu da spontan lüğət yaddaşını gücləndirir.

Bu cür inteqrasiya təkcə leksik diapazonu yaxşılaşdırmır, həm də öyrənəndə kommunikativ məqsədə ən uyğun sözləri seçməkdə inam yaradır.

Sinonimyanın öyrədilməsi bir çox pedaqoji üstünlüklər təqdim etməklə yanaşı, bir sıra problemlər də təqdim edir. Əsas çətinliklərdən biri odur ki, öyrənənlər tez-tez bütün sinonimlərin tamamilə bir-birini əvəz edə biləcəyini düşünürlər. Bu, xüsusilə tələbələr konnotasiya, birləşmə və ya üslubda incə fərqləri tanıya bilmədikdə, həddindən artıq ümumiləşdirmə və yanlış ünsiyyətə səbəb ola bilər.

Boers və Lindstromberg (2006) qeyd edir ki, bir çox öyrənənlər oxşar sözlər arasında praqmatik fərqləri dərk etməkdə çətinlik çəkirlər. Məsələn, *slim* və *skinny* bir insanı təsvir edə bilər, lakin *slim* daha müsbət mənə daşıyır, *skinny* isə tənqidi və ya həтта təhqiredici səslənə bilər. Açıq göstəriş olmadan öyrənənlər bu cür sözləri nitqdə və ya yazıda qeyri-adekvat şəkildə istifadə edə bilərlər.

Bu problemləri həll etmək üçün müəllimlər öyrənənlərin sinonimyanın nüanslı təbiəti haqqında məlumatlılığını artıran üsulları özündə birləşdirməlidirlər. Boers və Lindstromberg (2006) sinonimlərin müxtəlif kontekstlərdə təbii şəkildə necə istifadə edildiyini göstərmək üçün qəzet məqalələri, reklamlar və bədii mətnlər kimi orijinal materiallardan istifadə etməyi tövsiyə edir.

Müəllimlər həmçinin:

- Sinonimlər arasında incə semantik və ya üslub fərqlərini vurğulamaq üçün təzadlı təhlildən istifadə edə bilər.
- Söz seçimi və uyğunluq ətrafında sinif müzakirələrini təşviq edə bilər.
- Emosional ton, nəzakət və situasiya uyğunluğunu göstərən zəngin kontekstlər təqdim edə bilər.
- Tələbələrə real dünyada istifadə nümunələrini araşdırmaq imkanı vermək üçün mümkün olan yerlərdə korpus və ya uyğunlaşdırıcıları inteqrasiya edə bilər.

Bu cür strategiyalar təkcə lüğətin düzgünlüyünü təkmilləşdirməklə yanaşı, həm də avtonom dil öyrənmək üçün vacib bacarıq olan metalinqvistik şüurunu inkişaf etdirir.

Nəticə

Bu tezisdə sinonimyanın linqvistik anlayışı və onun dil təhsilində pedaqoji əhəmiyyəti araşdırılmışdır. Sinonimiya leksik semantikanın əsas elementi kimi öyrənənlərin lüğətini zənginləşdirir və onların kommunikativ səriştəsini artırır. Tədqiqat göstərdi ki, sinonimləri başa düşmək təkcə söz siyahılarını yadda saxlamaq deyil, həm də mənə, ton, üslub və istifadədəki incə fərqləri dərk etməkdir.

Mənanın kontekstual nəzəriyyəsi (Firth, 1957) və semantik təsnifat (Lyons, 1995) kimi nəzəri çərçivələrin təhlili nəticəsində məlum oldu ki, sinonimiya kontekstə həssaslıqla öyrədilməlidir. Sinonimlərə əsaslanan fəaliyyətlər və yazı tapşırıqları daxil olmaqla praktiki sinif proqramları öyrənənlərə səlis danışmaq qabiliyyətini inkişaf etdirmək və fikirləri daha çevik ifadə etmək imkanları verir. Bununla belə, həddən artıq ümumiləşdirmə, sui-istifadə və dillərarası müdaxilə kimi problemlər üstünlük təşkil edir. Bunların həlli düşünülmüş tədris strategiyaları və orijinal materiallardan istifadə tələb edir.

Gələcək tədqiqat sinonimliyin daha təkmil akademik və peşəkar şəraitdə necə işlədiyini araşdırmağa bilər. Sinonimlərin tibbi ingilis dili, hüquqi diskurs və ya texniki yazı kimi sahəyə aid lüğətlərdə necə işlədiyini araşdırmaq yeni pedaqoji yanaşmaları aşkar edə bilər. Bundan əlavə, texnologiyanın rolu, o cümlədən rəqəmsal korpus, dil öyrənmə proqramları və süni intellektə əsaslanan lüğət alətləri sinonimlərin öyrədilməsi üçün perspektivli istiqamətlər təklif edir.

Bundan əlavə, ingilis dili və öyrənənlərin ana dilləri arasında dillərarası müqayisəli tədqiqatlar sinonimlərin mənimsənilməsi və məlumatlılığı ilə bağlı daha dərin fikirlər təmin edə bilər. Bu cür müqayisəli perspektivlər çoxdilli siniflərdə xüsusilə faydalı ola bilər, həm müəllimlərə, həm də tələbələrə dillər arasında semantik mürəkkəbliyi idarə etməyə kömək edir.

Nəticə: Sinonimiya leksik hadisədən daha çox şeydir - o, nüanslı, təsirli və üslub baxımından uyğun ünsiyyət üçün körpüdür. Onun dil pedaqogikasına düşünülmüş inteqrasiyası səriştəli və özünə inamlı dil istifadəçilərinin yetişdirilməsi üçün vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Boers, F., & Lindstromberg, S. (2006). Optimizing the use of synonyms in language teaching. *Language Teaching Research*, 10(3), 235-262. <https://doi.org/10.1191/1362168806lr192oa>
2. Cruse, D. A. (2000). *Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics*. Oxford University Press.
3. Firth, J. R. (1957). *Papers in linguistics 1934-1951*. Oxford University Press.
4. Lyons, J. (1995). *Linguistic semantics: An introduction*. Cambridge University Press.
5. Miller, G. A., & Charles, W. G. (1991). Contextual factors in the meaning of synonyms. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 30(6), 426-439. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(91\)80007-X](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(91)80007-X)
6. Nation, I. S. P. (2001). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge University Press.

7. Schmitt, N. (2000). *Vocabulary in language teaching*. Cambridge University Press.

Биллюра Агамаммедова

Коннотация и педагогическое значение синонимии

Резюме

В данной статье исследуется определение синонимии и её важная роль в преподавании языка. Синонимия относится к связи между словами, которые имеют схожие значения, и является основным аспектом изучения языка. В статье рассматривается, как синонимы способствуют усвоению словарного запаса, совершенствованию коммуникативных навыков и более глубокому пониманию языка. Обсуждаются педагогические последствия обучения синонимам и предлагаются идеи по применению стратегий, облегчающих изучение языка. В исследовании анализируется значимость синонимии как в устном, так и в письменном контексте, а также уделяется внимание её образовательной ценности для студентов.

Ключевые слова: лексические синонимы, преподавание языка, семантические теории, контекстуальная синонимия, синонимия

Billure Agamammadova

EXPLANATION OF SYNONYMY AND ITS PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE

Abstract

This article explores the definition of synonymy and its important role in language pedagogy. Synonymy refers to the relationship between words that share similar meanings and is a fundamental aspect of language learning. The article examines how synonyms contribute to vocabulary acquisition, improve communication skills, and enhance a deeper understanding of the language. The pedagogical implications of teaching synonyms are discussed, along with ideas on strategies that can be applied to facilitate language learning. This study includes an analysis of the significance of synonymy in both spoken and written contexts and highlights its educational value for students.

Keywords: Lexical synonyms, language teaching, semantic theories, contextual synonymy, synonymy

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ləman Qasımlı